

תפיסת השינוי בגני הילדים

ספטמבר 2017, תשע"ח

מיקוד בצוות הגן כדי להוביל למעורבות הילדים בבחירת התכנים, ארגון הסביבה ועוד ותכנון המפגשים והעשייה כך שתיתן מענה דיפרנציאלי לילדים בגן בהתאמה לצרכי כל לומד, על בסיס מיומנויות המאה ה-21.

מחשבות על "הגן העתידי"

כחלק מהטמעת רפורמת "הסייעת השנייה" פעלה וועדה (אחת מתוך חמש), אשר דנה ב"גן העתידי". מטרת הוועדה הייתה לגבש תפיסה של גן הילדים העתידי בישראל: עקרונות מובילים בתפיסת החינוך (מה תפקיד הגן במאה ה-21), ארגון סביבה, תפקיד הצוות, שיטות למידה, מיומנויות, ערכים וכו'. במסגרת דיוני הוועדה נלמדו מודלים של גנים בעולם, נערכו ראיונות נרחבים של אנשים מתחומים שונים (אנשי חינוך, בני נוער, הורים שבדרך, אנשי הייטק ועוד) ונלמדו מגמות עתידיות (מתוך מסמך פדגוגי מוטת עתיד של אגף מו"פ). כחלק ממסקנות הוועדה נוסחה "המשימה המרכזית" של גני הילדים במאה ה-21 בישראל: **גן הילדים בישראל יתבסס על האמונה ביכולתם של הילדים וצוות הגן ליזום, להוביל, ללמוד, לחקור וליצור את הגן שלהם תוך אינטראקציה מיטבית ומתמדת בין כל השותפים. זאת מתוך הבנה שכאשר תהליך כזה יתרחש, תתקיים חוויית למידה המותאמת למציאות של היום ולאתגרי העתיד.**

בהמשך למסקנות הוועדה, נלמדו לעומק מאפייני ילדי "דור האלפא" כפי שמציג אותם חוקר הדורות (עתידין חברתי) מרק מקרינדל (Mark McCrindle). ילדי דור האלפא נולדו בשנת 2010- ונמצאים כעת בגני הילדים, בשנה זו הושק האיפד, נוצר האינסטגרם, והמילה של השנה הייתה 'app':

- **יחליפו יותר עבודות ומקצועות מהדורות הקודמים:** לפחות 17 מעסיקים שונים, חמש קריירות, משך הזמן בו יועסקו במקום מסוים יתקצר, ישנו את הפרדיגמה של העבודה 09:00-17:00
- **יפזרו הפסקות עבודה לאורך הקריירה:** תוחלת החיים גדולה, משך הזקנה והפנסיה ארוך, לא "יצאו לפנסיה" – יפזרו הפסקות אורכות במהלך הקריירה
- **הדור הטכנולוגי ביותר שלא מכיר עולם בלי רשתות חברתיות:** הטכנולוגיה בה אנו משתמשים תראה להם מובנת מאליה, לא מכירים עולם בלי רשתות חברתיות, גדלים עם סמאטרפונים וטאבלטים מגיל אפס, מיומנויות אורייניות שונות

מדינת ישראל

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

אגף א' לחינוך קדם יסודי

- **יותר עצמאיים, משכילים ומוכנים להתמודדות עם אתגרים גדולים:** הדור המשכיל ביותר בגלל הגישה לידע מגיל צעיר, לומדים עצמאיים, הימנעות מהשכלה פורמלית גבוהה ורכישת ידע ברשת. יצטרכו להתמודד עם אתגרים עולמיים גדולים כמו ההתחממות הגלובלית.
 - **הדור ה'יזמי' ביותר עד כה:** כל דור יהיה יזמי יותר מקודמו בגלל הגישה למידע, אנשים ומשאבים, רבים מדור האלפא יקימו מיזמים עסקיים עוד בתור ילדים, יהיו יזמים מצליחים מכיוון שייקחו יותר סיכונים בגיל צעיר ויהיה להם זמן לבנות מערכות יחסים ומוניטין
- למידה זו הובילה לגיבוש תפיסת השינוי בהיבט הפדגוגי, ובמרכזה שיתוף ומעורבות ילדים בתהליכי הלמידה בגן.

ילדים כמשתתפים (Children as participants), מעורבות ילדים בתהליכי הלמידה

המושג ילדים כמשתתפים (Children as participants) טומן בחובו מגוון משמעויות. המחנך הגרמני פרידריך פרובל (1782–1852) ייסד את גן הילדים הראשון בשנת 1837. הוא האמין ביכולתם של הילדים ללמוד מפעילות שהם עצמם יוזמים: "מעשיו העצמיים הראשונים של הילד [...] הריהם הסתכלות בסביבה, קליטה של העולם החיצוני תוך פעילות עצמית ומשחק: פעילות עצמית מתוכו, גילוי החיים שבקרבו. ביטוי כפול זה, הקליטה והיצירה, מוכרח להיות טבוע במהותו של הילד". תהליך חינוכי כזה, המבוסס על "פעילות עצמית" של הילדים, משתף ילדים וילדות בתהליך הלמידה שלהם ביצירה ובבניית מרחבי המשחק והפעילות שלהם, מפתח את אישיותם הייחודית תוך התמקדות בחוויה העכשווית שלהם בגן.

תפיסת "הילד כאזרח" התפתחה על ידי לוריס מלגוצ'י (1920–1994) ברג'יו אמיליה שבאיטליה, ובמרכזה האמונה כי הילד הוא בר זכויות מרגע הלידה, וכי האחריות למימוש זכות האזרחות מרגע הלידה מוטלת על הקהילה ועל המסגרת החינוכית. מלגוצ'י טען שלילד הזכות לממש את הפוטנציאל שלו, והוא ראה כל ילד כבעל עוצמה ועשיר במשאבים ותבע את המושג "מאה שפות לילד" במובן שכל ילד מגיע לעולם עם יכולות וכישורים שיבואו לידי ביטוי בתהליכי הלמידה שאליהם ייחשף. השפות מייצגות דרכים שונות שבאמצעותן ילדים יוצרים תקשורת עם ילדים אחרים ועם מבוגרים משמעותיים, ודרכן הילדים מייצגים מחשבות ומביעים אותן באמצעות דרכי ביטוי ומערכות סמלים שונות. דברים אלה של מלגוצ'י משתקפים בהחלטות של מדינות באו"ם בהקשר להשתתפות פעילה ודמוקרטית של ילדים בחברה. הכוונה היא למעורבות של ילדים בהחלטות שהם יכולים לקבל על חייהם, החלטות דמוקרטיות שהן חיוניות בתהליך יישום

מדינת ישראל

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

אגף א' לחינוך קדם יסודי

זכויות הילד. פרסום אמנת האו"ם לזכויות הילד (1989) הוא נקודת ציון לשינוי התפיסה לגבי ילדים. פרסום האמנה והדרישה ליישומה כוללים אמירה מרכזית (סעיף 12) שדורשת ממדינות חברות באו"ם להבטיח לילדים את הזכות להביע בחופשיות את דעותיהם בכל העניינים הנוגעים להם ושדעותיהם יילקחו בחשבון בהכרעות שנוגעות להם. עוד נאמר שם כי לילדים הזכות להיות מעורבים בהחלטות שישפיעו על החיים שלהם.

השתתפות פעילה דמוקרטית בגן הילדים משמעותה היא שילדי הגן מעורבים במגוון אפשרויות להביע דעות, לבצע בחירות ולתת ביטוי להעדפות, להשתמש בכוח ההשפעה שלהם, להחליט החלטות, לכבד את ההחלטות המשותפות ולקחת אחריות על התוצאות. מעורבות הילדים בהחלטות איננה מעורבות סמלית; היא **מעורבות ממשית ויומיומית** המגשימה ובונה את התהליך הדמוקרטי ואת יישום זכויות הילד. הם יכולים לקבל החלטות לגבי כללי ההתנהגות בקבוצה, לתכנן תכנית יומית אישית וקבוצתית, לבחור היכן לשחק ועם מי, לבנות מרחבי משחק ופעילות שיתאמו לרעיונות שהם מעלים, לבחור תכנים ללמידה, להעלות יוזמות אישיות ופרויקטים קבוצתיים. רעיונות אלה מהווים חלק מיישום של ערכים דמוקרטיים שוויוניים בחברה, ומדגישים כי כל ילד זכאי לבטא את עצמו, לקיים דיאלוג עם אחרים בחברה ולהשפיע על אורחות החיים שלו.

תפיסה זו של **"ילדים כמשתתפים"** שמה את הילדים בעמדה המאפשרת להם ליזום להוביל שינויים ולא רק להגיב אליהם. ההנחה היא כי "לילדים הזכות והיכולת להכריע הכרעות חשובות הנוגעות ללמידתם הם" (ר"ס בארת). זוהי עמדה אשר מובילה את הילדים לחשיבה ביקורתית על תופעות בטבע, על חיייהם, על סביבת הגן שלהם ומובילה אותם לשאול שאלות עקרוניות ולחפש להן מענה. תפיסה כזו מעודדת את הילדים להיות פעילים וסקרנים. הסקרנות הטבועה בילדים מלידה מולידה את **ההתנהגות החקרנית**, שהיא התנהגות המחזקת את עצמה. התנהגות חקרנית היא פעילות שבה הילד חוקר את סביבתו הפיזית והאנושית מכוח יצר הפעילות הטבעית שקיים בו. ככל שההתנהגות הזאת גורמת לו סיפוק רב יותר, כך גוברת נכונותו להתנסות בניסיונות נוספים (לם, 2010).

ביטוי נוסף לגישת "ילדים כמשתתפים" אפשר ללמוד גם ממ"ד כספי (1972; 1985; 1996), אשר הציג תפיסה רחבה של חינוך בגישת "ההתבוננות" – "התחנכות יוצרת": פעילות של משחק או של עבודה הנעוצה ברעיונות. חינוך המכוון לעודד ולקדם את הלמידה ואת ההתפתחות על ידי פעילות מקורית או פעילות שבהבעה עצמית. ההנחה של כספי היא כי ניתן לעודד ילדים להתפתח בכל זמן וכל הזמן, להיות מסוגלים לפעול על בסיס ידע, טכניקות, לתכלל את חיייהם בצורה יוצרת בעזרת הפוטנציאל הטמון בהם. גישה כזו שמה דגש על ההבעה העצמית של הילדים על ידי העלאת רעיונות וביצועם. אחד הרעיונות המרכזיים בגישתו הוא "קליטות הבעתית" – עשיית שימושים שונים לצרכים שונים מקליטת החדש מבחוץ או מרעיון חדש. הקליטה מעשירה את ההבעה וההבעה מעשירה את הקליטה.

בשנים האחרונות עלתה המודעות ללמידה משמעותית ולחשיבות השתתפותם של ילדים בתהליך למידתם. מסגרות חינוכיות רבות מדגישות את **הלמידה האקטיבית**, החווייתית וההתנסותית

מדינת ישראל

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

אגף א' לחינוך קדם יסודי

ומקיימות סדר יום זורם (לויך, 1989), המאפשר לילדים לבחור ולפעול לפי העדפותיהם. גישת "ילדים כמשתתפים" מכוונת ל'למידה מכוונת השפעה' כדרך למידה שקיומה בתדירות גבוהה תקדם יוזמה, מעורבות וביטוי עצמי של הילדים, תאפשר לילדים להשפיע על חייהם, על חיי חבריהם בגן הילדים ואף על החברה והסביבה שמחוץ לכותלי הגן. בנוסף, **למידה יוזמת** – כמחנכת להתנהגות פרואקטיבית שהינה פונקציה של החלטותיהם ולא של תנאי הסביבה (קובי, 1989). דרך למידה זו היא יזמית בבסיסה ובה ילדים ממציאים את הבלתי צפוי ומשפיעים על המרחב החינוכי, יוזמים משחקים, מובילים תהליכים בתוך חברת הילדים, משנים את הסביבה הפיזית של הגן ומשפיעים על תרבותו. פרקטיקה זו מאפשרת ומעודדת את הילדים ליזום, לחקור וליישם את רעיונותיהם ותשוקותיהם. הילדים שותפים בקבלת החלטות בתחומים שונים, יש להם 'קול' בגן ואפשרות להשפיע על סביבתם. הילדים משפיעים גם על בחירת תוכני הלימוד בגן בהתאם למה שמעניין אותם. הלמידה הפרואקטיבית משלבת יוזמות: יוזמה של הילדים, יוזמה של הצוות החינוכי ודיאלוג ביניהם.

דרך למידה נוספת היא **למידה אקטיביסטית** – למידה מובילת שינוי שבעקבותיה תתרחש פעולה יזמית שמטרתה לנקוט עמדה ולהשפיע על החברה ועל סביבת החיים. גן ילדים נתפס כקהילה של פרטים החיים בקבוצה חברתית הפועלת במרחב חברתי-תרבותי נתון המהווה קבוצה משמעותית בעלת השפעה והמקיימת יחסי גומלין עם קבוצות אחרות בחברה. למידה אקטיביסטית מדגישה את מקומם החשוב של הילדים כמקור רב עוצמתי בבניית התרבות של עצמם הכוללת ערכים של כבוד לזולת, הקשבה, פתיחות, גמישות ורגישות לאחר. הלמידה האקטיביסטית מכוונת את הדיון והעשייה ליצירת שינוי חברתי רחב יותר, זוהי דרך לעודד **אחריות אזרחית ואכפתיות**. חיזוק החשיבה הביקורתית של הילדים והאמונה שיש להם 'קול' גם בחברה הרחבה, מעודדים את תחושת היכולת והאמונה ביכולתם להיות **אזרחים משפיעים**.

איך אפשר לקדם השתתפות פעילה גדולה יותר של ילדי הגן ?

יישום התפיסה של השתתפות פעילה של ילדים וילדות בחיי הגן ובחיי הקהילה דורש אמונה של המבוגר בתפיסה שכל ילד וילדה מסוגלים ובעלי יכולת. תפיסה זאת קשורה ישירות לתפיסות ולאמונות של המבוגרים לגבי מי הוא הילד הלומד בגן, מה חושבים על הפוטנציאל שלו ללמידה, מהי ילדות בכלל, מהי השתתפות פעילה משמעותית בגיל הרך ומה הם תופסים כזכויות הילד?

"פדגוגיה של הקשבה": גננת וצוות גן המודעים והמאמינים בחשיבות של ההשתתפות הפעילה של הילדים בחיי הגן, רוצים ונהנים להקשיב לדבריהם, מתכננים הזדמנויות להעמיק את ההקשבה לילדים בצורה שגרתית ועקבית. כתוצאה מכך, הצוות לומד להתחלק בשליטה, משדר שמאמינים וסומכים על הילדים ומיישם ערכים דמוקרטיים של הקשבה זה לדבריו של זה, של כבוד לאחר ושל זכויות הילד ביומיום ובשגרה. אחד האתגרים המרכזיים המונעים את ראיית הילדים כמשתתפים פעילים בהחלטות הנוגעות לחייהם ואת קידום יישום זכויות הילד, הוא הקושי לשחרר שליטה ו"בעלות" על התכנית החינוכית, על סדר היום, על בחירת תכנים, על

מדינת ישראל

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

אגף א' לחינוך קדם יסודי

שאלות שיש להן רק תשובה אחת, על המקום המרכזי במפגשי המליאה, ועל ההכוונה לאן הילדים ילכו לשחק.

לוריס מלגוצ'י אמר " מעולם לא הוריתי ילדים בגיל הרך, אבל בכוונתי לצפות בילדים, להקשיב להם וללמוד מהם, וכך אדע מה עליי לעשות". עוד טען כי תאוריות והסברים שבני אדם מעלים זקוקים ל"הקשבה" של הזולת כדי להתקיים, בין אם אלו תאוריות פשוטות ובין אם מורכבות ביותר. הוא סבר שההקשבה היא נקודת המוצא של כל למידה. הכוונה ב"הקשבה" היא לשימוש בכל החושים, הקשבה למגוון שפות, לקודים שאנו משתמשים בהם כדי ליצור קשר ותקשורת. ההקשבה לילדים כוללת רגישות רבה לדבריהם, נכונות לעודד אינטראקציות איכותיות בין הילדים לבין עצמם ובין ילדים ומבוגרים משמעותיים להם ולהתייעץ בהם בסוגיות הנוגעות לחייהם.

גישה המשתפת ילדים וילדות בחיי הגן מפתחת את יכולת ההקשבה והרגישות של הגננת וצוות הגן ומעבירה מסר כי הילדים הם סובייקטים שדעתם חשובה וכי חשוב להקשיב לקולם ולשתפם בתכנון, בקבלת החלטות ובתהליך יישום זכויות הילד, כחלק בלתי נפרד מהעבודה השגרתית בגן. זו גישה המאפשרת היכרות מעמיקה עם עולמם הרגשי והאינטלקטואלי של ילדים, מעשירה את מגוון נקודות המבט להבנת בעיה ולפתרונות שלה ומאפשרת לשמוע רעיונות נוספים בסוגיות מגוונות של העשייה בגן.

מדינת ישראל

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

אגף א' לחינוך קדם יסודי

מקורות

- כספי, מ"ד (1972). מבוא: התחנכות יוצרנית. בתוך מ"ד כספי (עורך). מספרות החינוך: לקראת חינוך יוצרני. ירושלים: בית הספר לחינוך האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- כספי, מ"ד (1979). החינוך מחר. תל אביב, עם עובד. כספי, מ"ד (1985). גישות המעבר להתחנכות יוצרת (מה"י). ירושלים.
- לוי, ג' (1989). גן אחר. הוצאת 'אח', חיפה
- לם, צ' (2010). הגיונות סותרים בהוראה. פועלים, תל אביב
- משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (2010). עשייה חינוכית בגן הילדים, קווים מנחים לצוות החינוכי.
- משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (2012). וזוהי רק ההתחלה. פרקינס, ד' (1996). טבעה של היצירתיות וטיפוחה. חינוך החשיבה. ירושלים, מכון ברנקו וייס.
- משרד החינוך והתרבות, המנהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי (2016). ילדים מזמנים סביבות משחק ולמידה.
- המאמרים:
- השתתפות פעילה של ילדים וילדות בהחלטות הנוגעות לחייהם בגן ילדים, ד"ר אסתר ברוקס.
- "אני ואתה נשנה את העולם", מפסיביות להובלת שינוי על ידי ילדי הגן, ד"ר ענת פורת ורון כהן אהרונוב.
- מה עושים עם רעיון? שותפות ילדים וילדות ביצירת מרחבי משחק בגן, מירב תורגמן.

<http://tracks.roojoom.com/r/73217#/introduction>

משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, אתר זכויות הילד
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/LomdimZchuyot/Hafalot/ZchuyotYeledAdamChevraDemokratit.htm>

קובי, ס' (1989). שבעת ההרגלים של אנשים אפקטיביים במיוחד. הוצאת אור-עם, תל אביב

Clark, A. 2010. Transforming Children's Spaces. Children's and adults' participation in designing learning environments. Abingdon: Routledge United Nations

Clark, A. Why and how we listen to young children.

http://www.exeter.anglican.org/wp-content/uploads/2014/11/Listening-to-childrenleaflet_NCB.pdf

Curtis, D.; Carter, M. 2003. Designs for Living and learning, transforming early childhood environments, Redleaf Press.

Curtis, D.; Carter, M. 2008. Learning Together with Young Children, A Curriculum Framework for Reflective Teachers. Redleaf Press.

Edwards, C.P.; Gandini, L. & Forman, G.E. 1998. The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Approach. Greenwich, CT: Ablex Publishing Corp.

Hart, R.A. 1997. Children's Participation. Earthscan/ Unicef https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf United Nations. Convention on the rights of the child. 1989.

Shonkoff J.P. & Phillips D.A. (Eds.), (2000). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. Washington, DC: National Academies Press.

http://www.unicef.org/crc/files/Rights_overview.pdf

<http://www.unicef.org/rightsite/files/uncrcchildfriendlylanguage.pdf>

[/http://markmccrindle.com](http://markmccrindle.com)